

I. I. Шматкова

УДК 821.161.3.09

Кафедра гісторыі беларускай літаратуры, філалагічны факультэт, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Рэспубліка Беларусь

БЕЛАРУСКАЯ ЖАНОЧАЯ ПАЭЗІЯ І ЛІТАРАТУРНЫ ПРАЦЭС ХХ СТАГОДДЗЯ

У артыкуле разглядаецца развіццё беларускай жаночай паэзіі ў кантэксце літаратурнага працэсу ХХ ст., выяўляюцца найбольш значныя прадстаўніцы «жаночага цэха», вызначаецца іх роля ў гісторыі беларускай літаратуры.

Ключавыя словы: жаночая паэзія; беларускі літаратурны працэс; перыядызацыя; беларускія паэтэсы.

Узор цытавання: Шматкова І. І. Беларуская жаночая паэзія і літаратурны працэс ХХ стагоддзя / І. І. Шматкова // Софія: электрон. науч.-просветит. журн. – 2023. – № 1. – С. 41–40.

I. Shmatkova

Department of the History of Belarusian Literature of the Faculty of Philology of the Belarusian State University.

BELARUSIAN WOMEN'S POETRY AND THE LITERARY PROCESS OF THE XX CENTURY

The article discusses the development of Belarusian women's poetry in the context of the literary process of the 20th century, identifies the most significant representatives of the "women's guild", determines their role in the history of Belarusian literature.

Keywords: women's poetry; Belarusian literary process; periodization; Belarusian poets.

For citation: Shmatkova I. Belarusian Women's Poetry and the Literary Process of the XX century. Sophia. 2023;1:31–40. Russian

Автор:**Ірына Ігараўна**

Шматкова – дацэнт кафедры гісторыі беларускай літаратуры філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

<https://orcid.org/0000-0003-0842-5460>

i.shmatkova@gmail.com

Author:

Iryna Shmatkova – Associate Professor of the Department of the History of Belarusian Literature of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

Беларуская літаратура XX стагоддзя – з’ява шматаблічная, неаднародная. Яе развіццё цесна звязана са складаным, зменлівым грамадска-культурным жыццём краіны. Беларускі літаратурны працэс XX ст., паводле акадэмічнай перыядызацыі ў «Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя» (т. 1–4), ахоплівае восем этапаў: 1) 1901–1917 гг. (літаратура пачатку XX ст.); 2) 1917–1920 гг. (літаратура перыяду рэвалюцыі і грамадзянскай вайны); 3) 1921–1941 гг.; 4) 1941–1945 гг. (літаратура перыяду Вялікай Айчыннай вайны); 5) 1945–1955 гг. (літаратура першага пасляваеннага дзесяцігоддзя); 6) 1956–1965 гг. (літаратура перыяду дэмакратычнага абнаўлення грамадства); 7) 1966–1985 гг.; 8) 1986–2000 гг.

У гэтым складаным размаітым чаргаванні гістарычных падзей асобае месца займае гісторыя развіцця жаночай творчасці і, у прыватнасці, беларускай жаночай паэзіі. Аднак, на жаль, у беларускім літаратуразнаўстве гэтаму пытанню нададзена мала ўвагі, нават сам тэрмін «жаночая паэзія» падвяргаецца сумненню.

Мэта нашага даследавання – прасачыць асноўныя заканамернасці ў развіцці беларускай жаночай паэзіі XX ст. у агульналітаратурным кантэксце, вылучыць імёны асноўных прадстаўніц беларускага «жаночага цэха» пазначанага перыяду, вызначыць іх ролю ў гісторыі беларускай літаратуры. На аснове параўнальна-гістарычнага метаду даследавання намі зроблена спроба сістэматызацыі беларускай жаночай паэзіі.

Пачатак XX ст. стаў ясна новым этапам у развіцці беларускага прыгожага пісьменства – гэта эпоха адраджэння нацыянальнай культуры, мовы, час фарміравання новай нацыянальнай літаратуры. Пасля адмены ў 1904 г. Мікалаем II забароны на друкаваныя выданні на мясцовых гаворках актывізаваўся выхад беларускага перыядычнага друку. Гэта ў многім паспрыяла развіццю літаратурнага працэсу «паскоранымі крокамі» (М. Багдановіч). Рэдакцыі газет сталі сапраўднымі цэнтрамі, вакол якіх фарміравалася беларускае асяроддзе. На ніве нацыянальнага адраджэння побач з мужчынамі-творцамі актыўна працавалі і жанчыны, сярод якіх найбольш актыўна праявіла сябе Цётка (А. Пашкевіч).

Так, у 1903 г. у «Каляднай пісанцы» быў надрукаваны верш Цёткі «Мужык не змяніўся», у 1904 г. у «Вялікоднай пісанцы» – вершы «Нямаш, але будзе» і «Музыкант беларускі». У 1905 г. у газеце «Северо-западный край» побач з беларускімі фальклорнымі творамі былі надрукаваны рэвалюцыйныя вершы Цёткі «Пад штандарам», «Мора» і «Хрэст на свабоду». Ужо ў 1906 г. у новым выданні – газеце «Наша доля» ў № 1 былі змешчаны яе вершы «Наш палетак» і «Прысяга над крывавымі разорами». У тым жа 1906 г. у Львове выйшлі ў свет два паэтычныя зборнікі Цёткі «Хрэст на свабоду» і «Скрыпка беларуская».

У гэтым жа 1906 г. на змену «Нашай долі» прыйшло выданне «Наша ніва», якое да 1915 г. было крыніцай фарміравання новай беларускай літаратуры. Нават перыяд пачатку XX ст. у гісторыі беларускай літаратуры атрымаў аднайменную назву – «нашаніўскі». Менавіта тут былі надрукаваны першыя творы будучых вядомых беларускіх пісьменнікаў, паэтаў, драматургаў. Поплеч з Янкам Купалам, Якубам Коласам, Максімам Багдановічам і інш. друкаваліся Цётка, Канстанцыя Буйло, Зоська Верас і інш.

У 1909 г. на старонках газеты быў надрукаваны дэбютны верш К. Буйло «Хмаркі», пасля чаго пачалося яе актыўнае супрацоўніцтва з рэдакцыяй. У 1912 г. у «Нашай ніве» былі надрукаваны вершы паэтэсы «Рута», «Раніца», «Рана», «Ляці, душа», «Адказ на

«З богам ідзі...». Талент К. Буйло прыкмеціў Янка Купала, у 1910 г. ён прысвяціў ёй верш «Мая думка», на які атрымаў адказ ад аўтаркі – верш «Звон». Купала стаў рэдактарам выдання першай паэтычнай кнігі К. Буйло «Курганная кветка», якая ўбачыла свет у 1914 г.

Зоська Верас (пад псеўданімам Мірко) дэбютавала таксама ў «Нашай ніве» ў 1911 г. з вершам «Песня сіраты», які арганічна ўліўся ва ўсеагульны «плач кагорты нашаніўскага кола», што пазней стала аб'ектам «нашаніўскай дыскусіі» аб далейшых шляхах развіцця беларускай літаратуры пад назвай «Чаму плача песня наша?». Дарэчы, вобраз сіраты, мацярынская заклапочнасць аб дзецях часта прысутнічаюць у многіх жаночых творах (згадаем хаця б яшчэ адзін верш Цёткі «Сірацінка» (1914)).

Задачай беларускага нацыянальнага адраджэння пачатку ХХ ст. разам са стварэннем мастацкай літаратуры на роднай мове была і адукацыя на роднай мове, дзеля чаго пачалося актыўнае адкрыццё беларускіх школ, выданне падручнікаў на нацыянальнай мове. І якраз у асветніцкай справе выдучую ролю адыгралі жанчыны-творцы. Менавіта Цётцы належыць выданне «Першага чытання для дзетак беларусаў» (1906). Ёй, як і Зоськай Верас, створана вялікая колькасць дзіцячых твораў (вершаў, аповяданняў, публіцыстычных артыкулаў і інш.). У 1914 г. Цётка займалася выданнем часопіса для моладзі «Лучынка», К. Буйло па парадзе Цёткі загадвала Полацкай беларускай кнігарняй, Зоська Верас стала рэдактарам зборніка твораў удзельнікаў Гарадзенскага гуртка беларускай моладзі «Колас беларускай нівы» (1913). Пазней, у 1927–1931 гг., Зоська Верас займаецца выданнем дзіцячых часопісаў (спачатку «Заранкі», пасля «Пралескі»), два гады вяла адзел для дзяцей у часопісе «Шлях моладзі».

Творчасць паэтэс і асветніц была высока ацэнена іх сучаснікамі-мужчынамі. Акрамя прызнага стаўлення да творчасці К. Буйло з боку Янкі Купалы, можна ўгадаць, што яе імя неаднаразова згадаў М. Багдановіч у сваіх крытычных артыкулах, адзначаючы яе як паэтэсу, якая «абяцае развіцця ў праўдзівы асабісты талент» [2, с. 411]. У рускамоўным даследаванні М. Багдановіча «Беларускае адраджэнне» сустракаем такую ацэнку творчасці паэтэс: «Даволі адметныя і добрыя вершы Цёткі, якія зрэдку ўзнікаюць, яны блізкія многімі сваімі бакамі да народнай творчасці. На тэмах, што тычацца кахання, засяродзілася К. Буйло («Курганная кветка»), яна піша не вельмі яркія, але гладкія вершы» [2, с. 453]. Аналізу творчасці Цёткі і К. Буйло прысвяцілі свае крытычныя артыкулы М. Гарэцкі ў кнізе «Гісторыя беларускай літаратуры» (1920), Л. Клейнборт у «Маладая Беларусь: нарыс сучаснай беларускай літаратуры» (1905–1928), А. Луцкевіч у працы «Выбраныя творы: праблемы культуры, літаратуры і мастацтва» (1911–1939).

З перыядызацыяй беларускага літаратурнага працэсу пасля 1917 г. узнікае шмат спрэчак. Многія даследчыкі не пагаджаюцца з акадэмічным вызначэннем «літаратура перыяду рэвалюцыі і грамадзянскай вайны» 1917–1920 гг., па-першае, магчыма, па прычыне пераасэнсавання падзей 1917 г., ваенных падзей часоў Першай сусветнай вайны на тэрыторыі нашай краіны, таму прапаноўваецца іншая назва – «перыяд замежнай інтэрвенцыі». Пачатак мяжы этапу 1921–1941 гг. у перыядызацыі абумоўлены часам падзелу Беларусі на Заходнюю і Усходнюю, але ж заканчваецца ён не ўз'яднаннем, а ўжо пачаткам Вялікай Айчыннай вайны. У гэтай сувязі многімі даследчыкамі прапаноўваецца выкарыстоўваць да перыяду літаратурнага працэсу 1918–1941 гг. тэрмін «міжваенны», які «ўжо атрымаў шырокае распаўсюджванне ў мастацтве, архітэктуры і іншых галінах гуманітарных навук» [3, с. 5]. Прымальнасць гэтай назвы абгрунтавана і па прычыне яе большай адпаведнасці літаратуры Заходняй Беларусі, у той час, як акадэмічны

падзел разлічаны толькі на літаратурны працэс, які адбываўся ў гэты час на тэрыторыі Усходняй Беларусі. Напэўна, у сувязі з гэтым і назіраецца маштабнае выпадзенне з беларускай літаратуры цэлага пласта жаночай паэзіі з больш чым 60 аўтарак, якому прысвечана выдатная анталогія беларускай жаночай паэзіі міжваеннага перыяду «Бліскавіцы» (2017). Доўгі час па-за ўвагай даследчыкаў заставаліся такія паэтэсы як Хмарка, Г. Брэсцкая, Н. Вішнеўская, Я. Пфляўбаум, Г. Арахоўская, З. Бандарына, Г. Новік, В. Былінка і інш., а некаторыя з іх разглядаліся як аўтаркі беларускага замежжа (Н. Арсеннева, Л. Геніюш і інш.).

Перыяд 1920-х гг. стаў сапраўды вельмі спрыяльным для развіцця жаночай творчасці, асабліва ва Усходняй (Савецкай) Беларусі. У многім гэта тлумачыцца тым, што «савецкая ўлада была вымушана вывесці жанчыну ў публічную прастору і сацыялізацыя творчай жанчыны адбывалася ў рэчышчы беларускага нацыянальнага адраджэння» [3, с. 11]. Дзеля гэтага з 1918 г. былі створаны жанаддзелы пры партыйных камітэтах, у 1920 г. у Мінску адна з паэтак – В. Магэйчук-Маслоўская стварыла Цэнтральны саюз беларусак. Значную ролю ў разняволенні жанчын адыграў артыкул адной з кіраўніц Жанаддзела пры ЦК РКП(б) А. Калантай «Дарогу крылатаму эрасу» [10], пасля выхаду якога пачалі праводзіцца з'езды работніц і сялянак (І Усебеларускі адбыўся ў 1924 г. у Мінску), выдавацца друкаваныя органы (з 1924 г. выходзіў часопіс «Беларуская работніца і сялянка»), дзе аўтаркі змаглі публікаваць свае творы.

Актывізацыі літаратурнага працэсу на Беларусі з 1923 г. спрыяла ўзнікненне творчага аб'яднання «Маладняк», якое на старонках свайго часопіса і яго рэгіянальных выданняў друкавала ў тым ліку і творы маладых аўтарак (Г. Брэсцкая, А. Мясешкіна, Н. Вішнеўская, З. Бандарына, Я. Пфляўбаум, Г. Арахоўская-Базыленка і інш.).

У 1926 г. адбылася важная для развіцця жаночай паэзіі падзея – выданне сумеснага зборніка З. Бандарынай, Н. Вішнеўскай і Я. Пфляўбаум «Вершы» (накладам 2000 асобнікаў!). Гэта кніга была высока ацэнена многімі тагачаснымі даследчыкамі (М. Байковым, А. Луцкевічам, Л. Клейнбортам і інш.).

Яшчэ ў 1920-х гг. пачала друкавацца Н. Арсеннева, талент якой раскрыў М. Гарэцкі, выкладчык Віленскай гімназіі. У 1927 г. быў выдадзены першы зборнік яе паэзіі «Пад сінім небам». У гэтым жа годзе ў часопісе «Полымя» сустракаюцца згадкі пра здачу Белдзяржвыдавцтву для друку зборніка вершаў З. Бандарынай «Званы-перазваны», але, на жаль, па сённяшні дзень у даследчыкаў няма інфармацыі пра гэта выданне. Затое ў 1931 г. быў выдадзены яе зборнік вершаў «Веснацвет».

У 1930-х гг. пачалі друкавацца Л. Геніюш, М. Барсток, Э. Агняцвет (выйшлі зборнікі «Маё пакаленне», 1935; «Вершы», 1938), Н. Тарас. На жаль, так і не былі надрукаваны ўжо напісаныя зборнікі вершаў Я. Пфляўбаўм «Мелодыі» (1929–1930), Г. Новік «Жменя апошніх думак» (1938). У 1934 г. у часопісе «Полымя» (№ 1) быў змешчаны артыкул Л. Бендэ «Ці патрэбна нам пяшчотная і жаночая лірыка», пасля выдання якога жанчыны-творцы вымушаны былі замаўчаць. Так З. Бандарына не надрукавала ніводнага твора з 1934 па 1945 гг., Зоська Верас – з 1938 па 1967 гг., і так было з многімі аўтаркамі, якія, калі і працягвалі пісаць, то пераважна «ў стол».

І толькі ў 1940 г. быў выдадзены зборнік вершаў Н. Тарас «На Усход ідучы...», напісаны пад уплывам аб'яднання Заходняй і Усходняй Беларусі. Зборнік быў высока ацэнены Максімам Танкам.

За няпростым перыядам 1930-х гг. наступіў не менш складаны перыяд Вялікай Айчыннай вайны 1941–1945 гг. Гэты час мае асобае значэнне ў гісторыі краіны,

у беларускай літаратуры ён быў адзначаны трагічнымі старонкамі змагання, болю, страт і веры ў перамогу. У 2005 г. быў выдадзены 3-х томны зборнік «Скрыжалі памяці: 3 творчай спадчыны пісьменнікаў Беларусі, якія загінулі ў гады Другой сусветнай вайны» (укладальнік А. Бельскі) [16]. Сярод аўтараў – імёны жанчын-творцаў: Рахіль Брохес, Сара Каган, Вера Харужая. Спіс гэты няпоўны.

Падчас барацьбы з фашысцкай навалай хоць і не друкавалася, але працягвала пісаць К. Буйло. Сваім паэтычным словам яна набліжала час перамогі. Так, у вершы «У маёй майстэрні» паэтэса звяртаецца з наказам да сваіх вершаў-песень: *Будзьце куляй, бомбай, мінай і гранатай, // І шыком, і сілай для байца ў баю! // І павязкай мяккай у байца на ране, // І крыніцай чыстай, як захоча піць, // Ласкай і спакоем, спачываць як стане, // Словам – тым, чым песня толькі можа быць* [4, с. 104].

Вядучая тэма паэзіі пасляваеннага дзесяцігоддзя 1945–1955 гг., бясспрэчна, ваенная. У 1950 г. выйшаў другі зборнік К. Буйло «Світанне» (першы датаваны яшчэ 1914 г.), убачылі свет дзве чарговыя кнігі вершаў Э. Агняцвет – «Край мой родны» (1945) і «Дарога ў будучыню» (1949). Паэзіі гэтага часу ў значнай ступені ўласцівы нарматыўнасць, афіцыйнасць, «вернасць» камуністычнай ідэалогіі – рысы, характэрныя для вядучага метаду літаратурнага працэсу азначанага перыяду – «сацыялістычнага рэалізму» (або класіцызму з элементамі рамантызму). Творы, якія на адпавядалі дадзенаму кірунку, не маглі быць высока ацэнены. Так, напрыклад, зборнік вершаў К. Буйло «Світанак» (1950) быў названы «безыдэйным і апалітычным», паэтэса быццам перастала бачыць «багатую і мнагастайную савецкую рэчаіснасць, замкнуўшыся ў шкарлупіну сваёй святліцы» [5, с. 10–11], а ўсё з-за таго, што ў зборніку пераважала інтымная лірыка і была недастатковая колькасць вершаў грамадзянскага складу.

Перыяд дэмакратычнага абнаўлення грамадства 1956–1965 гг. – «вятрыста-бурнае дзесяцігоддзе» (М. Арочка) [7, с. 42] – характарызуецца росквітам гучнай паэзіі прапаганды. Для беларускай «жаночай» паэзіі гэты час азнаменаваны выданнем першай кнігі вершаў Е. Лось «Сакавік» (1958), затым былі надрукаваны «Палачанка» (1962), «Людзі добрыя» (1963), «Хараство» (1965). Праўда, сама паэтэса ў аўтабіяграфіі «3 жыцця» ўдакладняе: «Пачаўшы пісаць рана і даволі рана заявіўшы аб сабе ў рэспубліканскім друку (1948), я на доўгі час (1950–1965 гг.) змоўкла. Такое было жыццё “непяючае”, ды і сама напружана думала: ці варта?» [15, с. 226]. У гэты час дэбютавала В. Вярба (надрукавана першая кніга паэтэсы «Вочы вясны» (1962)); працягваюць друкавацца К. Буйло («На адноўленай зямлі» (1961), «Май» (1965)), Э. Агняцвет («Беларуская рабіна» (1959), «Лірыка» (1965)).

Беларуская літаратура 1966–1985 гг. (вядучы мастацкі метады – «сацыялістычны рэалізм» або посткласіцызм [1, с. 5]) хоць і атрымала назву «перыяду застою», але гэта назва актуальна толькі для першай паловы гэтага перыяду – да пачатку 70-х гг. ХХ ст., калі некаторыя паэты «сярэдняга пакалення», пераважна «дзеці вайны», пісаць не маглі або пісалі «ў стол». Сярод гэтага мужага, мужчынскага пакалення (Н. Гілевіча, С. Гаўрусёва, П. Макаля, А. Лойкі, М. Арочкі і інш.) выдзялялася асоба жанчыны – Е. Лось, якая ў вершы «Пра пакаленне» дае такую характарыстыку сваім аднагодкам: *Загартаванае наша натхненне, // Яно адгарыць няскора! // Кажуць, шчаслівае пакаленне // Тое, што зведала гора* [11, с. 54]. Творчасць Е. Лось ахоплівае адносна аднародны этап у развіцці дзяржавы – пасляваеннае аднаўленне і развіццё савецкага грамадства, калі ідэя будаўніцтва светлай камуністычнай будучыні была вядучай. Гэты аб’ектыўны фактар аказаў значны ўплыў на фарміраванне творчай манеры Е. Лось, у якой ёсць

вершы дэкларатыўнага характару, агітацыйныя («Сёстры Леніна», «За ўладу Саветаў», «Слова камуністкі» і інш.). У сваёй кнізе «Лірыка ліпеня» Е. Лось робіць дароўчы надпіс А. Т. Кузьміну: «З самым шчырым камуністычным прывітаннем» (21 сакавіка 1977 г.) [12, с. 1]. Для грамадзянскай лірыкі Е. Лось характэрна ўпэўненасць, уласцівая савецкім людзям таго часу. Яна з'яўляецца адлюстраваннем сваёй эпохі і гэтым каштоўная для нашчадкаў. Вядучай тэмай паэзіі гэтага перыяду, як і папярэдняга, застаецца тэма вайны, якая пачала эвалюцыяніраваць у бок узмацнення трагічнага пафасу. У паэзіі Е. Лось «ваенныя» вершы напоўнены болем ад уласна перажытых у дзяцінстве страт, голаду, слёз. У гэты ж час пачала зараджацца ў беларускай паэзіі гістарычная тэма, як прыклад – вершы Е. Лось «Продкі» (1960), «Я прачытала, што ў адной краіне...» (1966) і інш. У беларускай «жаночай» паэзіі «плынь лірычнага пацішэння», якая захлынула літаратуру краін ССРСР у разглядаемы перыяд, была вельмі натуральнай, што праявілася праз іншасказальнасць, асацыятыўнасць паэтычнага радка (вершы Е. Лось «Нязначнае перамагае...», «Вышэй! – над выдумкамі злымі...» і інш.).

У 70-я гг. ХХ ст. беларуская літаратура, нягледзячы на не зусім спрыяльныя ўмовы, узбагацілася цэлай плеядай жанчын-паэтэс, якія выдалі шэраг зборнікаў: Я. Янішчыц – «Снежныя грамніцы» (1970), «Дзень вечаровы» (1974), «Ясельда» (1978); Н. Мацяш – «Агонь» (1970), «Удзячнасць» (1973), «Ралля суровая» (1976), «Прыручэнне вясны» (1979); Г. Каржанеўская – «На мове шчасця» (1973), «Мой сад» (1976); Р. Баравікова – «Рамонкавы бераг» (1974), «Слухаю сэрца» (1978); Т. Бондар – «Захапленне» (1974), «Акно ў восень» (1977) і інш. У гэтым прадстаўнічым пераліку вядучае месца займае імя Я. Янішчыц. У сваёй аўтабіяграфіі Г. Каржанеўская піша: «З узростам я ўсё болей цаню сваё пакаленне – “пакаленне Жэні Янішчыц”, як яго называюць. Мае калегі і таварышы праявілі сябе вельмі рознабакова, сцвердзіліся як асобы, творцы, грамадскія дзеячы» [19, с. 133]. Пра сваё пакаленне паэтэса Г. Каржанеўская піша і ў артыкуле «Нас было многа...» [9, с. 3], падкрэсліваючы назвай багацце шэрагу прадстаўніц паэтычнай плеяды 1970-х гг., і ў вершы «Будзем жыць», які пачынаецца са слоў: «Адыходзіць наша пакаленне...» [9, с. 3].

Тэматычны пласт беларускай жаночай паэзіі гэтага перыяду дастаткова разнапланавы: ад класічнага сузірання прыроды, заклікавай любові да Радзімы да пытанняў філасофскага асэнсавання жыцця; попыт на дэкларатыўны пафас змяншаўся, павялічваўся попыт на маральна-этычныя праблемы, з'явілася экалагічная тэма. Актуальнасць у гэты час набыла «касмічная» тэма: у вершы 1966 г. В. Вярбы яе лірычная гераіня «тоненькая Тоня» – «Пасажырка будучых ракет» [6, с. 54], а ў іншым вершы (1973 г.) роздум гераіні – аб палёце «касмічнае антэны» [6, с. 129]. Падобнага кшталту ёсць вершы і ў Н. Шкляравай (верш «Чалавек») – «Цяпер і космас узараў ракетай...» [18, с. 10], і ў ншых беларускіх паэтэс.

У 1980-я гг. (час неарамантызму [17, с. 10], посткласіцызму [1, с. 5]) кагорта беларускіх паэтэс папоўнілася імем Г. Булыкі (першы надрукаваны зборнік – «Сінтэз», 1986 г.). У 1990 г. убачылі свет першыя дзве паэтычныя кнігі Л. Рублеўскай «Крокі па старых лесвіцах» і «Адукацыя». У 1990-я гг. выдалі свае першыя кнігі Л. Сільнова («Ластаўка ляціць» (1993), «Рысасловы» (1994)) і А. Хатэнка (паэма «Здзічэлае рэха вясны» (1991), паэзія ў прозе «Зніч крыжовых дарог» (1992)).

Сваёй паэтычнай настаўніцай Л. Сільнова лічыць Р. Баравікову, якая кіравала літаб'яднаннем «Крыніцы» [14, с. 7]. Ёй прысвечаны верш «Чараўніца» з першага зборніка Л. Сільновай «Ластаўка ляціць». Усё гэта сведчыць аб пераемнасці пакаленняў.

Адметны стыль пісьма Л. Рублеўскай і Л. Сільновай сфарміраваўся пад уплывам суполкі Таварыства маладых літаратараў «Тутэйшыя». Творчасць Л. Сільновай з яе вершамі-малюнкамі, «самаробнымі» кнігамі ў стылі «хэнд-мэйд-бук» або «арт-бук» стала прыкладам адлюстравання новых авангардных, мадэрнісцкіх кірункаў як у сусветнай, так і ў беларускай літаратуры напрыканцы ХХ ст. Сама паэтэса так піша ад імя трэцяй асобы пра «Людку Сільнову»: «Яна гуляла ў розныя фармалістычныя і рэалістычныя кірункі літаратуры: мадэрнізм, сімвалізм, імажынізм, акмеізм, сюррэалізм, дадаізм, фальклорна-абрадавыя практыкі, постмадэрнізм і інш., асвойваючы мову і яе магчымасці. І неяк прызналася чытачам “Маладосці”: “Да нанатэхналогіі хачу аднесці слова”» [14, с. 7]. Паэтэса хацела мець сваю партыю ў «літаратурным хоры», «быць сведкай і ўдзельніцай тварэння <...> новай літаратуры на постсавецкай прасторы» [14, с. 7].

У сярэдзіне 1980-х гг. у беларускім грамадскім жыцці адбыліся значныя змены – пачалася перабудова, а пасля 1991 г. распаўся СССР – дзяржава, у склад якой уваходзіла наша рэспубліка. Гэтыя змены закранулі ўсе сферы жыцця, выклікалі сапраўдную пераацэнку каштоўнасцей, калі старыя ідэалы саступілі месца новым. Працэс характарызаваўся няпэўнасцю, пераходнымі цяжкасцямі, бо духоўнае адраджэнне суправаджалася эканамічным спадам. Г. Каржанеўская ўдала перадае той стан разгубленасці, у якім апынуліся грамадзяне былой савецкай дзяржавы: *Штосьці пуста ў маіх засеках, // Штосьці воля мая – як з ваты. // Штосьці думкі мае – як рэкі, // Паспрамляныя сілай, гвалтам* [8, с. 7].

Змаганне з бюракратыяй і доўгія чэргі ў часы перабудовы аднолькава хвалявалі як Г. Каржанеўскую, так і Н. Мацяш. Н. Мацяш у вершы «Набалелае» (1988) прызнаецца, што ўжо не можа больш маўчаць. Супраць чыноўніцтва, супраць бюракратыі скіравана яе вершаванае слова. Паэтэса не можа быць спакойнай, *Покуль пуста ў кашальках у нас і ў крамах, // Покуль чэргі ёсць, і хабары, і блат*» [13, с. 194].

У беларускай паэзіі, у тым ліку і жаночай, пачала раскрывацца праўда пра мінулае. У гэты ж час беларускія паэтэсы адгукнуліся на ваенныя падзеі ў Афганістане. Трагедыя воінаў-інтэрнацыяналістаў выявілася ў вершы Я. Янішчыц «Верш, напісаны ў цырульні», у згаданым ужо вершы Н. Мацяш «Набалелае», дзе аўтар апавядае пра тое, як *уміраюць на чужой чужыне родныя сыны...*» [13, с. 194]. Выкарыстанне паўтору «на чужой чужыне» яшчэ больш акцэнтнае ўвагу на бессэнсоўнасці і жахлівасці гэтай ахвяры.

Яшчэ адзін тэматычны пласт паэзіі звязаны з аварыяй на Чарнобыльскай атамнай станцыі ў красавіку 1986 г. Гэта трагедыя стала спалучальным звязком паміж мінулым і сучасным, і выклікала з’яўленне ў беларускай паэзіі твораў-асэнсаванняў не толькі лёсу канкрэтнага чалавека, нават краіны, а будучага ўсяго чалавецтва. Першымі водгукамі паэтэс на Чарнобыльскую трагедыю сталі вершы Я. Янішчыц, паэма «Чарнобылевы боль крыжа» А. Хатэнкі.

У беларускай паэзіі канца ХХ ст. узмацніўся інтэлектуальна-філасофскі кірунак, адметным прыкладам чаго стала паэзія Г. Булыкі, што паспрабавала злучыць у сваёй творчасці паэзію і навуку. Абвастрыліся ў гэты час і рэлігійна-хрысціянскія настроі, што знайшло адлюстраванне ў лірыцы Н. Мацяш, Т. Бондар і інш., а таксама актывізавалася гістарычная тэма (паэзія Т. Бондар, Н. Мацяш, Л. Рублеўскай і інш.).

Пра значнасць беларускай жаночай паэзіі ў культурнай прасторы сведчаць пераклады на іншыя мовы свету як блізкага, так і далёкага замежжа: вершы Е. Лось перакладзены на 30 моў свету, К. Буйло, Я. Янішчыц, Н. Мацяш – на англійскую, нямецкую, французскую, польскую, рускую, украінскую, туркменскую і многія іншыя

мовы; В. Вярбы, Р. Баравіковай, Т. Бондар, Г. Каржанеўскай – на балгарскую, польскую, чэшскую, рускую, украінскую, латышскую, грузінскую, узбекскую і іншыя мовы свету.

Такім чынам, эвалюцыя беларускай жаночай паэзіі ХХ ст. адбывалася ў русле агульнага развіцця літаратурнага працэсу. Для жаночай паэзіі ХХ ст. характэрны асветніцка-адраджэнскі пафас, 1930-я гг. сталі «непяючымі» і для беларускіх паэтэс, 1940-я гг. апалены ваеннай трагедыяй. Асноўнымі рысамі паэзіі 1950-х гг. былі нарматыўнасць, афіцыёз (грамадзянская лірыка К. Буйло, Э. Агняцет, Е. Лось). Пачынаючы з другой паловы 1950-х гг., дэкларатыўнасць зменшылася і саступіла месца асэнсаванню маральна-этычных праблем (зборнікі Е. Лось «Сакавік», «Людзі добрыя», дэбютныя творы В. Вярбы), распрацоўцы экалагічнай тэмы (вершы Е. Лось у абарону прыроды). У 1980-я гг. па-новаму загучала ў лірыцы беларускіх паэтэс тэма горада (лірыка паэтэс-гараджанак: Г. Каржанеўскай, Г. Булькі, Л. Рублеўскай). Для другой паловы 1980-х – 1990-х гг. актуальным стаў матыў разгубленасці, які змяніўся гуманістычна-асветніцкім пафасам (публіцыстычная лірыка Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай). У гэты ж час з'яўляюцца творы на тэму Афганістана і Чарнобыля (паэзія Я. Янішчыц, Н. Мацяш, А. Хатэнкі). Напрыканцы ХХ ст. у лірыцы беларускіх паэтэс узмацніўся інтэлектуальна-філасофскі кірунак (творы Г. Булькі), абвастрыліся рэлігійна-хрысціянскія матывы (паэзія Н. Мацяш, Т. Бондар і інш.), актывізавалася гістарычная тэма (паэзія Т. Бондар, Л. Рублеўскай, Н. Мацяш і інш.). Жанрава-стылёвая сістэма «жаночай» паэзіі эвалюцыяніравала ў бок разнастайнасці і постмадэрнісцкага кірунку (з'яўленне паэзіі ў прозе А. Хатэнкі, вершаў-малюнкаў, «самаробных кніг» Л. Сільновай і інш.).

Праведзены аналіз пытанняў фарміравання і развіцця жаночай паэзіі ў беларускай літаратуры ХХ ст. паказаў, што лірыка беларускіх паэтэс займае адметнае месца ў літаратурным працэсе. Амаль адначасовае «ўваходжанне» ў літаратуру вялікай колькасці паэтэс (В. Вярбы, Я. Янішчыц, Н. Мацяш, Т. Бондар, Р. Баравіковай, Г. Каржанеўскай, Н. Шкляравай і інш.) дае падставы сцвярджаць, што ў айчыннай літаратуры другой паловы ХХ ст. узнікла плеяда жанчын-паэтэс.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. *Адамовіч, Г. Я.* Сусветная літаратурная класіка ў беларускім кантэксце (заканамернасці, тыпалогія, характар узаемасувязей) : аўтарэф. дыс. ... д-ра філал. навук : 10.01.08 / Г. Я. Адамовіч; Беларус. дзярж. пед. ун-т імя Максіма Танка. – Мінск, 2005. – 42 с.
2. *Багдановіч, М.* Інтымны дзённік : выбр. тв. / М. Багдановіч. – Мінск : Радыёла-плюс, 2006. – 528 с.
3. *Бліскавіцы : анталогія беларускай жаночай паэзіі міжваеннага перыяду / Уклад., камент. А. Данільчык, В. Жыбуля. – Мінск : Кнігазбор, 2017. – 448 с.*
4. *Буйло, К.* Выбраныя творы: у 2-х т. Т. 1. Вершы. Паэма. – Мінск : Маст. літ., 1981. – 302 с.
5. *Буйло, К.* ...Коціцца рэха : вершы, паэма, лісты / К. Буйло. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 286 с.
6. *Вярба, В.* Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы / В. Вярба. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 270 с.
7. *Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: у 4-х т. Т. 3 : 1941–1965 гг. / НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Янкі Купалы ; рэдкал. : У. В. Гніламёдаў, С. С. Лаўшук. – Мінск : Беларус. навука, 2001. – 952 с.*
8. *Каржанеўская, Г.* Асенні мёд : вершы розных гадоў / Г. Каржанеўская. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 159 с.

9. *Каржанеўская, Г.* «Нас было многа... Дзённікавы запіс ад 6 мая 2011 года. Пятніца» / Г. Каржанеўская // Літаратурная Беларусь. – 2012. – 30 сак. – С. 3.
10. *Коллонтай, А.* Дорогу крылатому эросу! [Электронны ресурс] – Режим доступа : https://www.marxists.org/russkij/kollontai/winged_eros.htm. – Дата доступа : 08.03.2022.
11. *Лось, Е.* І каласуе даўгалецце / Е. Лось. – Мінск : Маст. літ., 1998. – 367 с.
12. *Лось, Е.* Лірыка ліпеня : вершы і паэмы / Е. Лось. – Мінск, 1977. – 174 с. // БДМГБЛ. – Фонд «Кнігі з аўтографамі». КП 024260. – С. 1.
13. *Мацяш, Н.* Паміж усмешкай і слязой : вершы і паэмы (1962–1992) / Н. Мацяш. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 301 с.
14. Нетутэйшая паэзія «тутэйшай» : з Л. Сільновай гутарыла І. Шматкова // ЛіМ. – 2017. – 21 крас. – № 16. – С. 7.
15. Пра час і пра сябе. Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. – Мінск : Беларусь, 1996. – 392 с.
16. Скрыжалі памяці : 3 творчай спадчыны пісьменнікаў Беларусі, якія загінулі ў гады Другой сусветнай вайны : у 3-х кн. / Уклад., уступ. слова, біягр. давед. пра аўт. і камент. А. Бельскага. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2005. – Кн. 1. 606 с.; Кн. 2. 654 с.; Кн. 3. 670 с.
17. *Тычына, М.* Несвоечасовы рамантызм / М. Тычына // Роднае слова. – 2003. – № 4. – С. 10.
18. *Шклярава, Н.* Міг і вечнасць : вершы / Н. Шклярава. – Мінск : Маст. літ., 1979. – 72 с.
19. *Шматкова, І.* Наталіцца роднасці святлом... : Агульнае і адметнае ў творчасці Е. Лось, Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай / І. Шматкова ; навук. рэд. А. І. Бельскі. – Мінск : Ковчег, 2011. – 148 с.